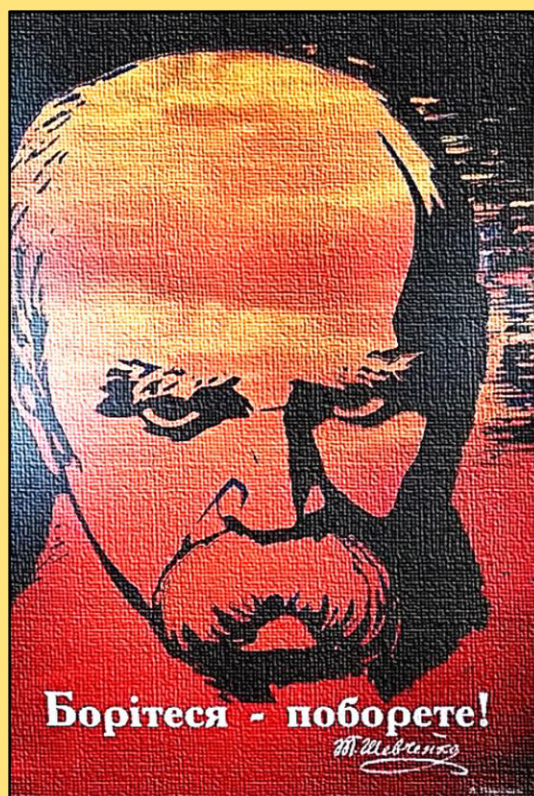

**Хмельницький кооперативний
торговельно-економічний інститут**

**МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«Хмельниччина в умовах війни
росії проти України»**

**24 лютого 2023 р.
м. Хмельницький**

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Хмельницька міська рада
Департамент освіти і науки ХОДА
Хмельницька облспоживспілка
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Інститут історії України НАН України
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Хмельницький національний університет
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Хмельницький університет управління і права імені Леоніда Юзькова
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»
Хмельницька обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Хмельниччина в умовах війни росії проти України»

Електронне видання

(м. Хмельницький, 24 лютого 2023 р.)

Хмельницький

2023

Рекомендовано до друку вченою радою Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту (протокол № 6 від 8 березня 2023 р.)

Рецензенти:

РЕСНТ Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАН України, голова Національної спілки краєзнавців України.

САМОЙЛЕНКО Олександр Григорович – кандидат історичних наук, доцент, ректор Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

СНІЩЕНКО Роман Григорович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, обліку та аудиту Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту.

Редакційна колегія: *ТЕЛЯЧИЙ Юрій Васильович* – голова, доктор історичних наук, професор, в. о. ректора Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту, голова Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України; *САРАЙ Наталія Ізидорівна* – заступник голови, кандидат економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту; *МАРКОВА Світлана Василівна* – заступник голови, доктор історичних наук, керівник відділу наукової роботи, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту; *ОЛУЙКО Віталій Миколайович* – заступник голови, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри права і публічного адміністрування; *КОВАЛЬЧУК Світлана Володимирівна* – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу та менеджменту Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту; *КОМАРНИЦЬКИЙ Олександр Борисович* – доктор історичних наук, професор, заступник декана історичного факультету з наукової роботи та міжнародних зв'язків Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заступник голови Хмельницької обласної організації національної спілки краєзнавців України; *КОЦЮК Володимир Дмитрович* – відповідальний секретар, кандидат історичних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарної підготовки Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту; *ПРОКОПЧУК Віктор Степанович* – доктор історичних наук, професор, член президії Хмельницької обласної організації Національної спілки краєзнавців України.

X 65 Хмельниччина в умовах війни росії проти України *Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 24 лютого 2023 р.)* / [редкол.: Ю. В. Телячий (голова), Н. І. Сарай, С. В. Маркова та ін.]. Хмельницький: ХКТЕІ, науковий відділ, 2023. 412 с.

Автори несуть відповідальність за достовірність матеріалу та коректність тексту.

Збірник містить матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з актуальних питань впливу воєнних дій на суспільне, соціально-економічне становище Хмельницької області (установ освіти, культури, медицини); перспектив розвитку післявоєнного періоду; підтримки внутрішньо переміщених осіб; волонтерського руху; допомоги країн Європи і світу як важливого чинника протидії російській агресії; аналізу людиноненавистницької ідеології кремля та ін. У Збірнику започатковано систематизацію інформаційного матеріалу про героїзм Хмельничан-захисників України

Електронна версія збірника оприлюднюється на офіційній сторінці ХКТЕІ:
<http://www.xktei.km.ua/naukova-diialnist/naukovi-konferenciyi/>

© Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, 2023

© Автори статей, 2023

Сердунич Любов	
ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ «ЯВОРИНА» НА СТАРОСИНЯВЩИНІ	381
Степанюк Антоніна	
ПРАЦЮЄМО НА ПЕРЕМОГУ	385
Томашук Інна	
ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	388

ДОПОМОГА КРАЇН ЄВРОПИ І СВІТУ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПРОТИДІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Дзізінський Микола, Гуцалюк Оксана	
ПОЛІТИЧНА ПІДТРИМКА ЗАРАДИ МИРУ: МІСЦЕ ЕСТОНІЇ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	394
Місінкевич Леонід, Місінкевич Анна	
ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ РЕКУЛЬТИВАЦІЇ ТА КОНСЕРВАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД	397
Міцінський Франц	
ХМЕЛЬНИЧЧИНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	401
Мороз Ігор, Лучко Юлія	
ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ УРЯДОМ ТА ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	403
Реньов Євген	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ	406
Сидорук Сергій, Глушковецький Ельдар	
УКРАЇНСЬКО-БРИТАНСЬКА СПІВПРАЦЯ НАПЕРЕДОДНІ ТА В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	407

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті вказано, що соціальна безпека держави, а саме соціальна безпека людей, є ключовим фактором її стабільності та подальшого розвитку. Наголошено, що волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Підкреслено, що волонтерство може бути важливою складовою соціальної безпеки держави в умовах сьогоденних викликів, а молодь – найактивнішою категорією у процесі волонтерської діяльності. Акцентовано увагу на тому, що волонтери так як і військові ризикували своїм життям заради того, щоб захистити український народ та незалежність України. З'ясовано, що необхідність у волонтерському русі була зумовлена наступними факторами: відсутність в армії достатніх ресурсів (одягу, засобів особистого захисту, медикаментів, їжі); відсутність організації своєчасного забезпечення цими ресурсами, налаштування логістики; відсутність потрібного забезпечення технікою; слабка виробнича база; відсутність достатньої підтримки біженців зі сторони держави тощо. Зроблено висновки, що волонтерство це один із символів віри та незламності духу нашого народу.

Ключові слова: волонтерський рух, благодійна допомога, підтримка, добровільна програма, доброчинність.

The article states that the social security of the state, namely the social security of people, is a key factor in its stability and further development. It was emphasized that volunteer activity is based on the principles of legality, humanity, equality, voluntariness, non-payment, non-profit. It is emphasized that volunteering can be an important component of social security of the state in the conditions of today's challenges, and young people are the most active category in the process of volunteering. Attention is focused on the fact that volunteers, like the military, risked their lives in order to protect the Ukrainian people and the independence of Ukraine. It was found that the need for a volunteer movement was determined by the following factors: the lack of sufficient resources in the army (clothing, personal protective equipment, medicines, food); lack of organization of timely provision of these resources, logistics settings; lack of necessary provision of equipment; weak production base; lack of sufficient state support for refugees, etc. It was concluded that volunteering is one of the symbols of faith and indomitable spirit of our people.

Keywords: volunteer movement, charitable assistance, support, voluntary program, charity.

Про волонтерський рух в Україні сьогодні з захопленням говорять у багатьох країнах світу, називаючи це явище унікальним. Розквіт волонтерської діяльності у нас припав на час Революції Гідності і початок війни на Донбасі. У надзвичайно складний період саме цей рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей, готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави.

Сьогоднішньому волонтерському руху в Україні мало аналогів не тільки в країнах колишнього СРСР, а й на Заході, звідки, власне, й прийшов термін «волонтерство». Слово «волонтер» походить від французького *volontaire* (доброволець), яке в свою чергу запозичено з латинського *voluntarius* (*voluntas* – вільне волевиявлення, *volō* – бажання, намір). Тобто волонтерство – добровільна безкорисна суспільно важлива діяльність [6].

З 24 лютого волонтерський рух в Україні не просто посилюється, а набув величезних масштабів. Регіони, в яких не ведуться активні бойові дії, невпинно працюють, забезпечуючи допомогу в різних напрямках, а саме:

- підтримка переселенців;
- підтримка госпіталів;
- підтримка ЗСУ, нацгвардії;
- захист тварин;

• підтримка людей, які потребують допомоги через різні обставини (втрата роботи, наприклад);

- психологічна підтримка;
- юридична підтримка;
- культурний розвиток та соціалізація [5].

Згідно з законодавством України, волонтером може стати будь-яка особа, яка має повних чотирнадцять років. Проте, отримати статус волонтера вона може тільки з офіційного дозволу батьків чи опікунів [5].

Волонтери як представники нових соціальних демократичних рухів ставлять на меті розв'язання соціальних завдань, і тому традиційно мають велику підтримку суспільства та авторитет. Одночасно останніми місяцями лунають гучні скандали та арешти, пов'язані з розкраданням коштів та гуманітарної допомоги як деякими волонтерськими організаціями, так і пов'язаними з ними чиновниками регіонального рівня. Такі випадки не поодинокі – на 23 червня 2022 р. поліція зареєструвала 247 кримінальних проваджень щодо незаконних дій з гуманітарною допомогою, серед яких розкрадання [10].

У складних умовах збройної агресії РФ виникає питання щодо дальшого розвитку волонтерського руху, зокрема потреби та форм його державної підтримки.

Отже, волонтерство як новий соціальний рух є наочним проявом демократичних процесів. Самостійним напрямом сприяння розвитку волонтерського руху є сприяння створенню самоврядних об'єднань (до прикладу, Асоціації волонтерів або Громадської спілки асоціації волонтерів), які мають розв'язувати проблеми доброчесності, іміджу, координації, взаємодії з державними органами, зокрема:

- унесення пропозиції та участь в опрацюванні нормативно-правових актів;
- організація взаємодії волонтерських організацій та військових адміністрацій для організації логістики постачання допомоги й використання складських потужностей;
- створення можливостей спільного з військовими адміністраціями контролю доправлення гуманітарної допомоги до кінцевого споживача – військової частини, конкретного бійця або цивільної особи в зоні бойових дій;
- організація взаємодії щодо контролю розмитнення гуманітарної допомоги;
- сприяння у встановленні та розвитку політичних, економічних, культурних та гуманітарних зв'язків, співпраці з урядовими та неурядовими організаціями за кордоном;
- взаємодія з ЦОВВ і ОМС щодо поєднання волонтерства з найманою працею, надання прав волонтерам у зоні бойових дій нарівні з учасниками бойових дій, їх реєстрацій у державному реєстрі, зокрема на основі застосування «Дія»;
- запровадження пільгового оподаткування для волонтерських організацій на основі компенсації коштів з державного та місцевих бюджетів щодо витрат на переїзд, транспортування тощо;
- запровадження системи ведення звітності в електронному форматі, наприклад, через гугл-документи, що скоротить витрати ресурсів та часу на документообіг, забезпечить прозорість та надійність передавання інформації, відчутно пришвидшить звітність [1].

За своїми формами волонтерство може бути:

- соціальним – наприклад, розносити їжу потребуючим або вчити дітей;
- молодіжним – це може бути активна участь в молодіжних громадських організаціях або волонтерство на фестивалях;
- урбаністичним – пов'язане з урбанізмом та міським простором;
- pro bono - коли надаєш свої послуги безкоштовно
- фандрейзінговим - коли люди збирають кошти на щось;
- міжнародним - коли волонтер їде, наприклад, в Африку вчити там дітей англійської мови.

За останні роки волонтерський рух зміг вирішити надважкі завдання, пов'язані з виживанням української держави, набув величезного досвіду у доланні найрізноманітніших перепон. Завдяки йому тисячі молодих людей отримали можливості для самореалізації та

усвідомлення своєї ролі в суспільному житті, стали фундаментом громадянського суспільства (рис. 1). Незважаючи на виснаження і емоційну втому, наші волонтери продовжують свою роботу, і ця діяльність поступово, але неухильно змінює країну [7].

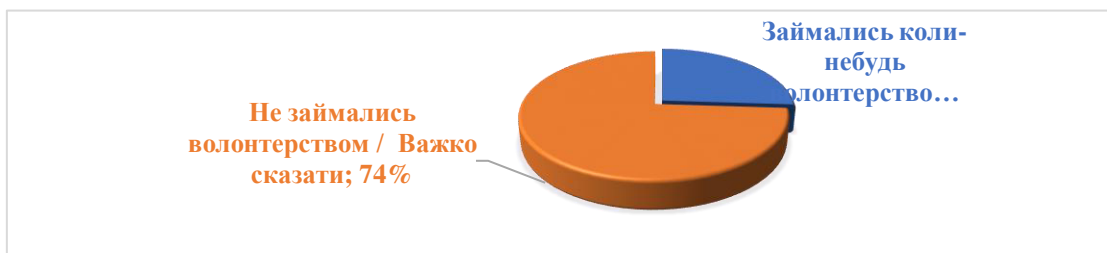

Рис. 1. Частка волонтерів серед молоді України (16-35 років) у 2022р. , %.

Джерело: [3].

Волонтерський рух – це ознака наявності громадянського суспільства, того, що люди готові нести відповідальність, бо волонтерство – це публічна справа.

На сьогодні волонтерські організації існують у 80-ти країнах світу. Близько 110 мільйонів людей щорічно беруть участь у добровільних програмах, де допомагають у сферах освіти, охорони здоров'я, екології, соціального захисту та багатьох інших.

Сьогодні, під час війни РФ проти України, сотні тисяч українців долучилися до волонтерства, серед них, звичайно, є підлітки. Активні та вмотивовані, вони готові перевертати гори (рис. 2).

Рис. 2. Кількість волонтерів в Україні у 2022 р. за рівнем освіти, %.

Джерело: [3].

Крім того, за останні пів року благодійність стала невід'ємною частиною життя більшості українців: 86 % українців стали благодійниками, а 33 % долучилися до волонтерства. При цьому середньомісячна пожертва виросла майже вдсятеро порівняно з 2021 роком. У 2022 році 86 % мешканців України були благодійниками. Це на 19 % більше, ніж у 2021 році, та на 26 % більше, ніж у 2016. 86 % благодійників допомагали армії, 67 % – іншим бенефіціарам. Тобто понад половина благодійників спрямовують свої внески як армії, так і на інші потреби – наприклад, для ВПО. 33 % від усіх українців та 39 % благодійників волонтерили з 24 лютого. В більшості випадків ідеться про фізичну роботу: розвантаження та завантаження вантажів, плетіння сіток, транспортування тощо.

Зростання участі у благодійності не залишилося непоміченим: 84 % мешканців України зазначили, що масштаби благодійності зростають. Громадяни України бачать більше допомоги від благодійних фондів та організацій, а їхні друзі частіше долучаються до доброчинності. Найпопулярнішим способом допомоги залишається фінансова підтримка (76 % благодійників). На другому місці безоплатна передача їжі, одягу, засобів гігієни (69 %), і на третьому – безоплатне надання послуг чи здійснення робіт (45 %). Найчастіше мешканці України надсилали кошти на державний рахунок ЗСУ (37 %) та банківські картки тим, хто потребував фінансової підтримки (32 %). 27 % передавали допомогу через волонтерів, а 25 %

– через благодійні фонди. При цьому якщо в 2021 році середній благодійний внесок становив 1046 грн, то зараз у понад 9 разів більше – 9730 грн. Втім, інтенсивність пожертв поступово знижується. Половина пожертв припадає на лютий-березень (по суті, на перших 40 днів війни), інша половина – на наступних три місяці (90 днів). Третина доброчинців робили внески 1 000–3 000 грн, чверть – 3 000–6 000 грн, 13 % – до 1 000 грн (рис. 3) [4].

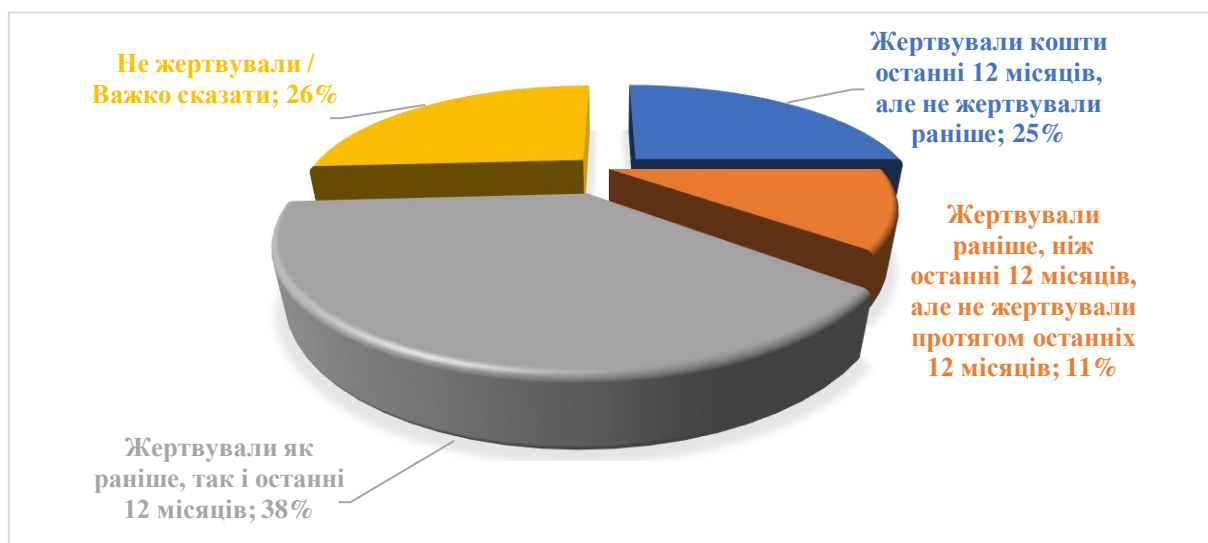

Рис. 3. Частка населення України, хто жертвував кошти на різні цілі у житті, %.
Джерело: [3].

5 грудня в Україні та світі відзначають Міжнародний день волонтера. В умовах воєнного часу поняття «волонтер» для України набуло надзвичайно важливого значення, адже це – тисячі людей, які забезпечують надійний тил нашої армії та підтримку вимушеним переселенцям.

За час повномасштабної війни волонтером став кожен українець – це й наші неймовірні освітяни, студенти, лікарі, рятувальники, актори, зірки шоубізнесу, водії, відповідальний бізнес та інші (рис. 4). Українські люди, як ніхто інший, знають про волонтерство все.

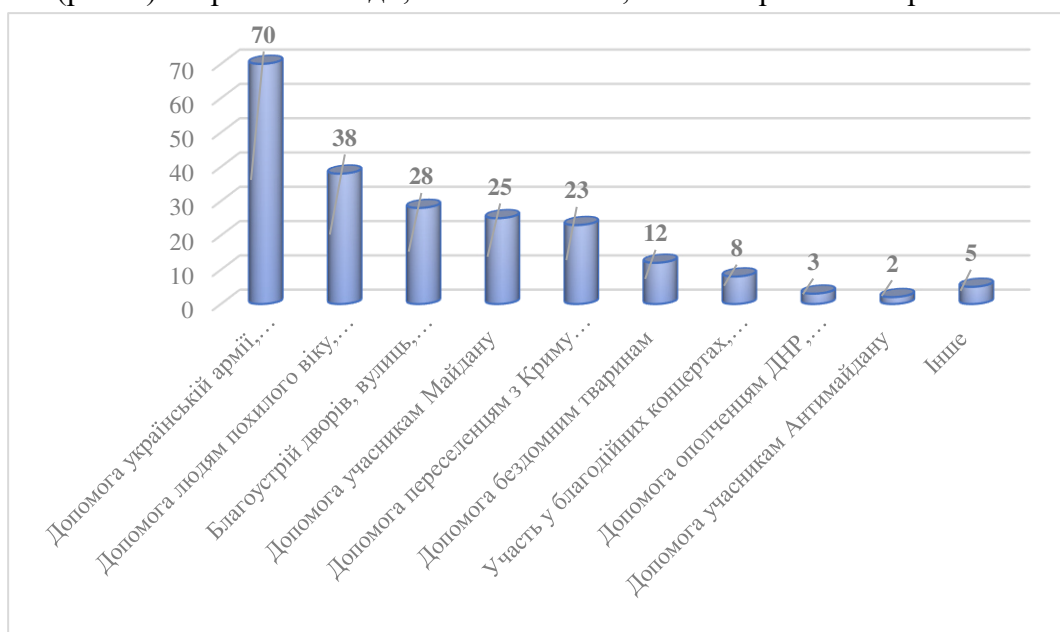

Рис. 4. Види благодійної допомоги в Україні протягом 12 останніх місяців, %.
Джерело: [3].

Шукати по всьому світу бронезилети, дрони та тепловізори для захисників, купувати байрактари та супутник для української армії, плести маскувальні сітки, готувати тонни смачнющої їжі та відвозити на передову, знаходити потрібні ліки, здавати кров пораненим і т.д. І це лише частинка того, чим щодня займаються українські волонтери [8].

Від початку війни садочки, школи, коледжі та університети України розпочали активну волонтерську діяльність. Волонтерський рух достатньо активно почав розвиватися і у Вінниці, і в Україні ще 2013–2014 року. Але з точки зору викликів, які зараз відбуваються у зв'язку з російсько-українською війною, масштаби нереальні. І саме завдяки тому, що волонтери достатньо активно включилися з перших днів війни в роботу, поступово вдалося систематизувати цю роботу. Вінницька обласна державна адміністрація, Вінницька міська рада створювали волонтерські центри [2]. У Вінниці колишній Центр розвитку для дітей «Шахіна» став волонтерським центром. У Вінниці з початком російської агресії створено Центр надання гуманітарної допомоги. На рис. 5 представлено інформацію щодо розподілу волонтерів в Україні за статтю у 2022 р. Волонтери допомагають підрозділам територіальної оборони, Збройним Силам України та переселенцям. У команді Центру – понад 30 волонтерів. Вони працюють або на місці, або допомагають дистанційно.

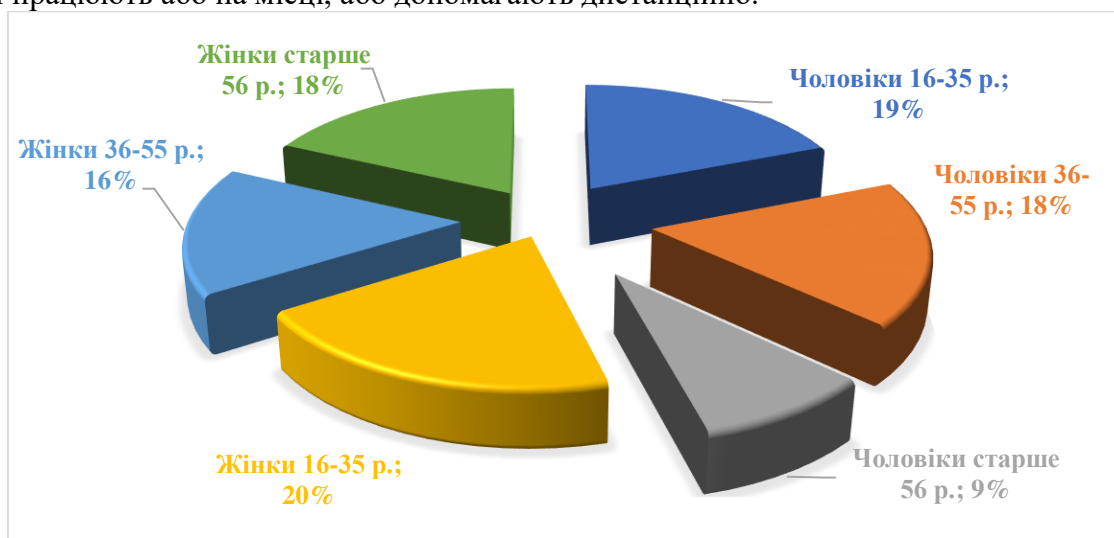

Рис. 5. Розподіл волонтерів в Україні за статтю у 2022 р., %.
Джерело: [3].

Центр передає вантажі в гарячі точки. У Центрі формують та перевіряють заявки, модерують волонтерські чати, приймають допомогу. Якщо допомогу приносять в штаб – все перевіряється охороною на блокпосту центру, передають допомогу відповідно до заявок. Також у Центрі формують допомогу з-за кордону. Крім того, тут проводять заняття з надання першої медичної допомоги. Міський голова м. Вінниці наголосив, що надзвичайно важливо об'єднувати усі зусилля заради перемоги, і Вінниця потроху перетворюється на гуманітарний хаб [2].

Науково-педагогічні і педагогічні працівники, керівники факультетів, коледжів, структурних підрозділів ВНАУ також активно долучились до облаштування захисних споруд, маскувальних сіток, металевих пристосувань, збору продуктів, одягу, постільних принадлежностей, матраців, подушок, посуду, що є дуже потрібними для захисників батьківщини, а також для допомоги людям в великих містах, селищах та селах, які відчують гостру потребу в продовольчих та медичних товарах. «Фонд захисту Батьківської землі» передали 400 тис. грн. прикордонникам на закупівлю тепловізорів і дрона, 250 тис. грн. обласній військовій адміністрації на зміцнення територіальної оборони, 150 тис. грн. поліції Вінницької області.

Стейкхолдери ВНАУ також активно допомагають захисникам. За рахунок своїх приватних підприємств на 2 000 000 грн. закупили вершкового масла і передали лікарням,

вінницькому військовому шпиталю та шпиталю інвалідів війни, людям у своїх селах. В даний час ними організовано виготовлення 10 тон різних видів крупи (горохова, гречана, кукурудзяна, ячмінна, пшенична) та 3 тони соняшникової олії, а також інші продуктові набори для передачі в обласний фонд військової адміністрації для міст Києва, Харкова, Миколаєва, Вінниці та Ямпільського району Вінницької області. У гуртожитках ВНАУ та його структурних підрозділів отримали прихисток понад 500 переселенців [11].

Волонтери в Україні є одним з небагатьох проявів реальних демократичних рухів, які мають мозаїчне фінансування «знизу» і спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства. Деякі волонтери є публічно відомими людьми та блогерами і в цьому сенсі конкурують з представниками державної влади в публічному просторі. Але сам волонтерський рух є винятково соціальним і не формує нових викликів внутрішній політиці в умовах воєнного стану [9].

Від початку війни на сході волонтерський рух в Україні став без перебільшення світовим відкриттям. Сьогодні в часи повномасштабної військової агресії РФ – це один із символів віри та незламності духу нашого народу. Сьогодні волонтери сприяють перемозі України та збереженню її державності, не чекаючи за це винагороди. Знаменитий український співак та політичний діяч Святослав Вакарчук сказав: «Не дивіться на Україну, як на землю своїх батьків. Дивіться на неї, як на землю своїх дітей. І тоді прийдуть зміни».

Список використаних джерел та літератури

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinsko-ho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh>.
2. Вінниця перетворюється на гуманітарний хаб. Вінницька міська рада. 2022. URL: <https://www.vmr.gov.ua/vinnysia-peretvoriuietsia-na-humanitarnyi-khab-serhii-morhunov>.
3. Волонтерський рух допомагає зміцненню миру. 2022. URL: <https://tusovka.kr.ua/news/2015/03/06/volonterskii-ruh-dopomagaie-zmitsnennju-miru>.
4. Жерельнікова З. Все для фронту»: благодійність та волонтерство українців з початку повномасштабної війни. Суспільство. 2022. URL: <https://voxukraine.org/vse-dlya-frontu-blagodijnist-ta-volonterstvo-ukrayintsiv-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijny/>
5. Малик О.В. Волонтерський рух – як діяти в межах закону. 2022. URL: <https://www.malyk.com.ua/news/publication/volonterstvo-v-ukraini>
6. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>.
7. Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне, але не без проблем. Укрінформ. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2342731-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-ale-ne-bez-problem.html>.
8. Міжнародний день волонтера: дякуємо усім, хто допомагає! 2022. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9968-mizhnarodnyi-den-volontera-diakuiemo-usim-khto-dopomagaie.html>.
9. Незламний дух волонтерського фронту: до Міжнародного дня волонтерів. 2022. http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=3920.
10. Поліція відкрила майже 250 справ за незаконні дії з гуманітаркою. Укрінформ. 2022. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3513045-policia-vidkrila-majze-250-sprav-za-nezakonnii-dii-z-gumanitarkou.html>.
11. Фонд Захисту Батьківської Землі. ВНАУ. 2022. <https://vsau.org/novini/novini-vnau/fond-zaxistu-batkivskoi-zemli>.